

DESPRE ADAPTARE

Autor: Ilinca Bernea | 4 aprilie 2023

În această lună, redacția Syntopic vă propune o discuție despre dilema relației dintre natură și cultură. Îi mulțumim doamnei Ilinca Bernea pentru faptul de fi binevoit să răspundă la câteva întrebări pe care membrii redacției noastre le-au formulat în încercarea de a contura mai bine multiplele problematici pe care le ridică această temă.

1. Plasându-ne în centrul acestei dezbatere, pare că suntem blocați între condiționări genetice și condiționări de mediu. Cum credeți că ar mai trebui înțeles liberul arbitru în acest context, și apoi, prin implicație, responsabilitatea morală, având în vedere și experimentele din neuroștiințe care încearcă să demonstreze că nu există ceva precum liberul arbitru?

Aici nu mă voi lansa în argumentare pentru că sunt familiară cu cercetările din neurobiologie și subscriu la ele. Conștiința nu are absolut nicio putere asupra reacțiilor și alegerilor instinctive sau spontane, la nicio vârstă. Nivelul de educație, discernământ și reflexivitate nu are niciun ascendent asupra modului în care aparatul psiho-somatic răspunde în mod direct și nemijlocit la frică, atracție, plăcere sau durere. „Motivele și rațiunile” sunt o acoperire post-factum și sunt constructe explicative mai mult sau mai puțin corelate cu obiectul experienței propriu-zise, așa cum a fost trăită, dincolo de orice sugestie sau încadrare logocentrică.

Există însă un grad de autonomie și libertate a conștiinței în ce privește expresia simțirii... și reactivitatea propriu-zisă la stimuli de mediu. Avem posibilitatea să amortizăm impulsivitatea. Despre asta vorbea și Freud atunci când a dezvoltat teoria supra-eului și a controlului impulsurilor. Spune el: „maturitatea emoțională constă în capacitatea de a subordona principiul dorinței principiului realității și de a amâna satisfacerea pulsivității”. Ca adulți conștienți avem această libertate. Dar nu și pe cea de a alege „alegerea” sensibilă. Nu avem libertatea de a decide în privința surselor de atracție și repulsie, a strategiilor reflexe de apărare. Psihismul intră în alertă când detectează un pericol sau o amenințare, de exemplu, și decide automat răspunsul

defensiv. Acesta nu e un produs al reflecției. Altfel spus, tensiunea nervoasă produsă de stresor în cazul anumitor indivizi induce automat reacție de „îngheț”, al altora de „fugă” sau de ripostă prin „luptă”. De asemenea, nu există alegere în ce privește atracția biologică față de un anumit fenotip uman. Nu se poate nimeni convinge prin argumente sau înțelegere sau autosugestie conștientă să simte atracție față de un om pe care simțurile sale îl evaluează drept insignifiant sau neatractiv sau repulsie față de un altul, pe care simțurile îl găsesc apetisant, chiar dacă mintea e perfect elucidată că respectivul e un criminal, să zicem. Instinctul de supraviețuire și reproducere se manifestă autonom față de orice directivă.

De ce stau așa lucrurile? Pentru că mintea, ce numim îndeobște conștiință, e partea logocentrică a psihismului, care se află în neocortex. Or toate stările primare și complexe emoționale, inclusiv sentimentele, ura și iubirea, sunt în creierul limbic. Criminalul poate avea una dintre acele trăsături pe care experiența ancestrală le-a decelat ca fiind reproductiv mai valoroase și mai favorabile supraviețuirii decât altele și psihismul individual mizează pe chestiuni cunoscute, nu pe necunoscut. Doar în situații-limită e necesară descoperirea unor soluții de înfruntare a unei realități necunoscute. Femeile fertile și cu gene sănătoase sunt atrase de bărbați puternici și agresivi, mai degrabă decât de bărbații dezirabili și valorizați socialmente în lumea contemporană, domesticiți și fără apărare, lipsiți de agresivitate. Dar acesta este doar un aspect.

În ce privește preferințele de gust, senzoriale și somatice, care primează întotdeauna în fața oricărui alt criteriu de selecție (atracție), aș vorbi de sinestezie. Atracția față de altul are în primul rând baze senzoriale și prevalează în fața altor surse de interes. Corpul recunoaște un model uman și e deja „îndrăgostit” în momentul în care conștiința intră în joc. Ființa umană se bazează în mod genuin pe sinestezie, pe corespondența dintre informația pe care o captează printr-un simț și cea pe care o captează prin altele. Există o legătură naturală între forme, o corespondență între mirosul, gustul, forma și textura elementelor vii. E un dat.

Orice ființă biologică, inclusiv omul, recunoaște forma senzorială a acelor elemente naturale care îi pot fi daunătoare sau îi sunt favorabile. Nu suntem tentați să mâncăm ceva care arată sau miroase respingător. Orice specie identifică plantele care îi sunt toxice prin faptul că îi miros urât sau, în tot cazul, neatractiv. S-au făcut multe studii și experimente legate de miros, de feromoni și de alegerea partenerului. Fiecare dintre noi are un „gen” al lui, resimte o atracție sporită față de cineva care are un anumit tip de figură, de corp, de înfățișare. Ce e foarte interesant e că acele tipologii care ne atrag vizual ne atrag și olfactiv. Ne place și vocea. În ce privește pulsiunea sexuală, rolul crucial îl joacă mirosul. Acea „chimie” care a fost convertită cultural în mituri ale sufletelor-pereche e o moștenire genetică. Fiecare poartă în gene informația despre partenerul ideal din perspectiva succesului reproductiv. Și în activarea memoriei afective mirosul e simțul-cheie, cel mai bun conductor. Mintea poate produce (simula)

senzații de tip olfactiv sau gustativ care se asociază automat unei forme vizuale sau unei atingeri anume. Și invers. Mirosul sau gustul se asociază automat, sinestezic, unor imagini. Gustul unei lămâi sugerează culoarea galben. Legat la ochi, un om poate ști ce fruct mănâncă după gust fără să fie nevoie să îl vadă sau să îl atingă. Mai mult, un copil, dacă gustă pentru prima oară în viață cinci fructe diferite, știe să indice apoi, instinctiv, cărei forme îi corespunde fiecare gust, fără să îi spună cineva. Tocmai această asociere dintre imagine sau un tip de sunet și o anumită formă de viață, dintre gust și miros, înlesnește orientarea în natură. Imaginea unei frunze uscate care, de departe, arată ca o șopârlă, m-a făcut să tresar și să realizez cât de iluzorie e percepția separării dintre planul fizic în care ne mișcăm și filmul mental în care suntem absorbiți. Simțurile ne furnizează în continuu informații despre mediul înconjurător, chiar dacă nu suntem conștienți. Focalizarea atenției pe „peisajele” din minte ne provoacă iluzia că am fi întrucâtva desprinși de ce se întâmplă în jur. Dacă respectiva frunză nu ar fi arătat ca o șopârlă n-aș fi observat-o. Dar așa, partea creierului însărcinată cu apărarea, care e mult mai veche decât neurocortexul, mi-a sesizat posibila existență în preajma mea a unui mic prădător. A fost o sinestezie: am asociat subliminal o formă vizuală cu o formă de viață.

Zoologul elvețian Claus Wedekind a făcut în 1994 un experiment. A analizat un anumit fragment din ADN-ul unui grup de studenți, uitându-se în mod specific la genele majore de histocompatibilitate (MHC). Elevii au fost apoi împărțiți în 49 de femei și 44 de bărbați. Bărbații au fost rugați să poarte tricouri din bumbac simplu timp de două nopți. După aceea acestea au fost așezate în cutii de carton cu găuri, iar femeile au fost rugate să aranjeze în ordine cutiile după ce le miroseau, urmărind trei criterii: intensitatea senzației, plăcere, atracție sexuală. Rezultatele lui Wedekind au părut să arate că femeile au preferat tricourile purtate de bărbați cu gene diferite de ale lor, ceea ce indică faptul că în mod instinctiv ne selectăm perechea care să ne pună urmașii în avantaj genetic. Experimentul a fost controversat, dar a modificat gândirea științifică despre genele de compatibilitate. Fapt e că selecția partenerului, dacă e autentică, în sensul că se bazează pe atracție și nu pe alte criterii, exterioare simțirii, e instrumentată de un program biologic care țintește șansa maximă a copilului de a fi rezistent, sănătos, cu o imunitate bună, viguros și frumos.

Vorba aceea populară legată de faptul că ar fi mai reușiți „copiii făcuți din dragoste” exprimă tocmai acest succes reproductiv: dragostea e în esență compatibilitate genetică. Oamenii sunt fericiți cu parteneri care sunt „genul” lor biologic, față de care resimt acea atracție senzorială. Când „natura” și nu „cultura” dictează alegerea, relațiile rezistă mult mai bine și sunt mai armonioase și mai hrănitoare decât atunci când alegerea e făcută dintr-o instanță exterioară simțirii proprii...

În realitate însă doar natura dictează alegerea, chiar și când vorbim de compromisuri, pentru că orice compromis presupune prioritizarea unei nevoi în fața alteia, iar cele

adaptative și de supraviețuire sau reminiscent infantile – de securizare, de validare, de ocrotire – pot avea în anumite cazuri prioritate în fața alegerii genuin-reproductive.

Chiar și poftele culinare au legătură cu nevoile chimice ale organismului. Pofta de spanac, bunăoară, coincide cu o nevoie de fier, cea de brânzeturi – cu una de calciu. În esență, tot ceea ce se manifestă ca atracție, poftă, plăcere, dorință corespunde unor nevoi bio-chimice. Aceste nevoi și satisfacerea lor devin, în plan afectiv, sentiment, iar în reprezentările logocentrice – valoare. Oamenii valorizează conceptual și investesc emoțional în nevoile lor vitale și în acele ființe, acțiuni, situații și experiențe care le pot împlini. Sentimentul e o funcție a valorii, el face legătura între nevoile organice și conținuturile conștiinței.

Cea mai chinuitoare este tocmai iluzia libertății alegerii, a primatului rațiunii asupra experienței sensibile. Încercarea conștiinței de a dicta naturii, de a stabili ea, peste arderile și trăirile somatice, senzorial-emoționale, „sentimente” și valori abstracte, e o manipulare și o deturnare a naturii, pentru că sursa sentimentelor e în creierul limbic, nu în neocortex.

În ce privește moralitatea, ce vreau să spun e că o perspectivă ontologică în care nu există liber arbitru produce forme de moralitate mai robuste și mai sigure. Tocmai strădania supraeului de a impune inchizitorial ceva naturii sensibile e imorală și declanșează comportamente aberante. Reprimarea și instrumentalizarea conștiinței a rușinii și vinovăției sunt sursa unor tulburări psihice devastatoare. Modestia nu este un antidot pentru orgoliu. Sunt unul și același lucru. În sinea noastră nu avem niciun motiv să avem orgolii, deci nici să fim modești. Și orgoliul și modestia vizează sentimente false, pentru că nu țin de cum trăim în forul lăuntric, ci de felul în care suntem percepuți din exterior, de o privire și evaluare externă, și se leagă strict de stări de rușine și vinovăție. În realitate, ca ființe vii, expuse constant unor stimuli de mediu și condiționate de necesități adaptative, nu avem nici merite, nici defecte, tocmai pentru că nu putem alege deliberat cum supraviețuim sau ce strategii și „exigențe” de reproducere avem. Sigur, procesul de selecție e complex și angrenează mulți factori adaptativi și de *coping*. Dar alegerea se face instinctiv, chiar dacă suntem perfect conștienți de proces. Ea nu are baze raționale. Așadar, nu putem fi responsabili de un proces care se întâmplă de la sine. Deci nu avem nici de ce să ne fie rușine sau să ne simțim vinovați că preferăm un partener altuia sau că preferăm să înghețăm, să ripostăm agresiv sau să dăm bir cu fugiții în caz de pericol sau, în caz de suferință, că alegem să ne apărăm prin fantezie, prin intelectualizare sau prin credințeanalgezice.

Dezvolt puțin, tot în privința „moralității”. Fiecare dintre cele șapte păcate capitale e o medalie care are un revers. Trufia, avariția, invidia, lenea, mânia, dezmațul, lăcomia se manifestă pasiv agresiv prin: modestie, grandomanie, sacrificiu de sine, hărnicie, anulare a nevoilor proprii, castitate, frustrare. Manifestările „vicioase” și „păcătoase” s-

au născut din reprimare; tocmai refularea pornirilor firești, naturale le-a creat. Încercarea minții de a reprima pulsivitatea, nevoia, presiunea ei psiho-somatică produce lipsa de control, impulsivitatea, dar și dezechilibrele de stare. Freud arată limpede că autocontrolul e contrariul reprimării. În control ești autonom, ești responsabil, ești în centrul tău de putere și într-adevăr alegi cum să gestionezi o stare. În reprimare ești condiționat dintr-o instanță externă. În general, reprimarea se formează ca mecanism de *coping* în copilărie, în urma unor condiționări severe, a unui tip de șantaj, de traumă sau de teroare intimă. Copilul reprimă ce simte ca să nu fie respins, pedepsit sau de frica abandonului. Din acel moment, o „instanță exterioară” îi comandă reacțiile. Dar trăirile și nevoile autentice sunt ca o apă care dă în clocot ținută sub capac. Și, cu cât se străduiește mai tare să mențină capacul peste acele conținuturi, cu atât presiunea internă crește. Doar asumarea lor permite posibilitatea de autocontrol. Dacă îți accepți frustrarea sau pulsivitatea sexuală ca atare și nu încerci să le negi, dacă îți accepți furia, deznădejdea, ura chiar și nu plusezi sau încerci să le mistifici/reprimi, ai șanse reale să le controlezi cum se cuvine. Pentru că instanța care îți impune controlul e propriul sine, propria conștiință, propriul supra-eu, propria judecată, nu o voce inchizitorial-parentală internalizată care te-a condiționat și șantajat cândva. Simplul contact cu acea instanță și voce e un declanșator de traumă, iar în contact cu trauma oricine devine labil, anxios, agitat, intră în „sistem de apărare”, deci de atac, fugă, îngheț sau cameleonism (negare a simțirii, camuflaj, minciună, impostură, manipulare etc.).

De asemenea, o nevoie neîmplinită e o sursă constantă de frustrare și tensiune care presează subliminal și toate demersurile și acțiunile și stările curente sunt dirijate de ea, deci cumva subordonate ei. O nevoie neîmplinită capătă dimensiuni hiperbolice în sistemul intrapsihic, devine „valoarea-pilot”. Atunci când ți-e foame, să zicem, și trăiești și cu teama că nu ai ce mânca, nu există nimic mai de preț decât hrana. În cazul unui copil neglijat, să zicem, care a trăit cu teroarea că e invizibil și ignorat, cel mai important lucru devine atenția care îi e acordată. Caută, inconștient, să fie mereu în lumina reflectoarelor. E o nevoie care țipă în el. În cazurile patologice nu mai poate fi astâmpărată vreodată. În mod analog, o nevoie sexuală nesatisfăcută produce agresivitate, stări de discordie și irascibilitate, pentru că subliminal e trăită constant ca o traumă de respingere. Ea țipă în fiecare gest, în fiecare stare și act, e o foame care până nu e satisfăcută, produce angoasă. Iar în stare de angoasă nimeni nu se poate purta „bine”. Nu e nimic moral sau imoral în frustrare, e doar natură. Imorale sunt consecințele reprimării, ale negării nevoilor primare, reale, ale ființei întrupate – disocierea de corp. Problema însă e mai complexă pentru că inchizitorii care condiționează așa copii sunt la rândul lor disociați, au fost la rândul lor supuși unui dresaj traumatizant. Deși vinovăția și rușinea sunt instrumentele de tortură psihică prin care instanța externă ajunge să preia comanda în sinea copilului, nu e nimeni vinovat de instrumentarea lor... Oamenii moștenesc aceste mecanisme maladaptative, cum le numim în biologie, din generație în generație. E o educație malformantă.

Revenind la păcate, ca să închei, doar cei care văd în iubirea de sine ceva „vinovat” sunt captivi în infernul modestiei-trufiei, doar cei „posedați” de frica sărăciei sunt prinși în capcana generozității-avarității, doar cei care au fost respinși, chinuiți sau umiliți ca să muncească sau să facă eforturi trăiesc în spectrul lenei-hărnicieii, doar cei care au fost abuzați și neajutorați trăiesc în iadul „mâniei-reprimării”, doar doar cei care trăiesc sexul ca pe ceva „murdar” au un cult al castității, doar cei care nu s-au putut bucura și care n-au avut parte de liniște și plăcere ajung să penduleze între lăcomie și auto-privațiune. Rușinea și vinovăția nasc demonii. Și singura sursă a răului e frica.

Recomand celor interesați de aprofundarea cercetărilor psihanalitice cărțile lui Otto Kernberg. Sunt cât se poate de riguros documentate și mai edificatoare.

2. Cum ați comenta consecințele pe care le are fiecare poziție relevantă din cadrul acestei dezbateri pentru dezvoltarea inteligenței artificiale - și, eventual, inteligenței artificiale generale?

Nu știu de ce, în pofida amplitudinii pe care a luat-o fenomenul, ceva din mine refuză să îl ia în serios. Probabil strânsa mea legătură cu biologia, natura și instinctele mă face să minimalizez chestiunea. Depinde, cred, totul de cum vor evolua nevoile adaptative ale oamenilor. Dacă ei înșiși devin mai puțin instinctuali, mai cerebrali, mai de-corporalizați și mai de-sexualizați, mai introvertiți și mai autosuficienți, probabil că e posibil chiar ca inteligența artificială să devină etalonul și să ajungă să o influențeze pe cea biologică, înăscută. Sigur că pe mine, ca ființă legată de natură și prin simțire și prin mijloacele de orientare în viață și prin gândire, ba chiar și prin pasiune intelectuală, mă tulbură gândul că inteligența artificială va ajunge să o subordoneze și „perfecționeze” pe cea naturală.

Cu toate că eu consider că natura l-a creat pe Dumnezeu, așa cum și-l reprezintă oamenii, iar religioșii – că Dumnezeu a creat natura, așa cum ne-o reprezentăm noi, și unii și ceilalți avem același țel: să conservăm viața biologică în forma cunoscută. Aș zice că toți suntem întrucâtva paseiști și predispuși să acordăm valoare sacră creației naturale (divine) – ne-am atașat de ea. Dar, peste capetele și voința noastră, iată, evoluția își sapă drum. Eu cred că multiplele traume colective au produs această distanțare în conviețuire – alienarea și comunicarea de la distanță – și au modificat cadrul coexistenței și contextul adaptativ. Simțurile care pot bate la distanță, care pot fi stimulate artificial, prin artefacte – văzul și auzul – sunt cele pe baza cărora conștiința a fondat civilizația, această supra-realitate, care e tot una virtuală. Rețelele virtuale sunt împânzite de muzică, imagini și texte. Producțiile literare, la origini, erau vorbire, povestire, comunicare verbală; au derivat din procesarea și codificarea sunetului, din auz. Cuvintele sunt articulări de sunete, iar limbajul lexical e o dezvoltare prolixă a unui sistem de comunicare sonoră. Codurile lingvistice au fost reproduse în scris. Prin

verbalizări și prin literatură, ca și prin reprezentările vizuale, omenirea a căutat să își transmită experiența de la o generație la alta apelând la înregistrări. Din momentul apariției limbajului verbal, experiența umană a putut fi înregistrată. Ulterior, artele vizuale au diversificat limbajele și codificările, au produs la rândul lor înregistrări.

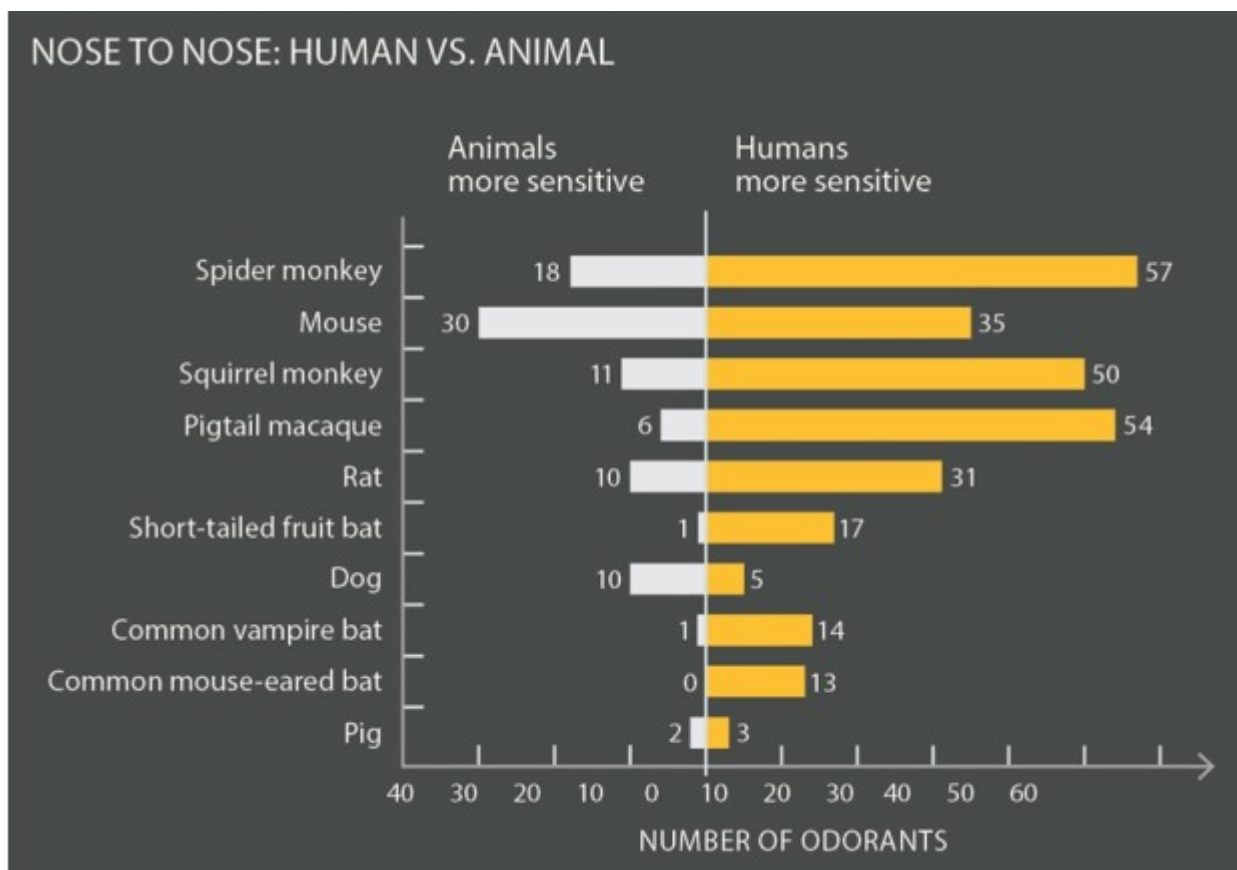
Explozia comunicării prin internet a produs o inversiune de planuri: existența concretă, reală, a fost surclasată de cea înregistrată, experiența umană a rămas infimă comparativ cu producția abundentă de înregistrări. Simțurile care nu pot fi „hrănite” decât în plan apropiat sunt frustrate, în cazul unora, și atrofiate, din păcate, în al altora. Suntem suprastimulați vizual și auditiv și avem carențe serioase de atingere, de contact prin miros și gust. Limbajul corporal devine tot mai de neînțeles pentru cei mai mulți. Comunicarea textuală e supralicitată, se relaționează intensiv prin verbalizări și prea puțin în plan tangibil. Mirosul, gustul și atingerea cuiva nu pot fi înregistrate. Doar cuvintele și doar imaginea acestuia. De aceea, mentalul colectiv, posedat de vizualitate și constructe logocentrice, tinde să conceapă însăși natura umană pe aceste coordonate. Omul contemporan este tot mai destrăpătat, e tot mai vizual și mai vocal și tot mai puțin chemat să atingă. E greu de spus dacă preeminența vizualității și a nevoii de a fi „văzut” și „vizibil” a fost dintotdeauna o caracteristică umană sau dacă nu cumva este apanajul acestui mod „civilizat” de a coexista. Nevoia de atingere e esențială, iar societatea actuală e marcată de o dezolantă criză a atingerii. Cazurile de depresie care se multiplică și intensifică sunt, din punctul meu de vedere, consecința lipsei de conectare intimă, care este una prin atingere. În planul cel mai apropiat, vizibilitatea devine irelevantă. Atingerea, însă, e nepuizabilă, e un izvor nesecat de emoție. Puterea de contagiune sensibilă a unei imagini sau a unor mesaje verbale, oricât de poetice, se epuizează repede. Au o forță de impregnare afectivă mai redusă decât contactul tactil.

Galaxia Gutenberg, o carte scrisă de filosoful canadian Marshall McLuhan, pune în discuție modul în care limbajele și tehnologiile creează la rândul lor omul. El investighează în carte efectele mass-media, în special ale tiparului, asupra conștiinței umane. Tehnologiile și ideea provoacă dezechilibre senzoriale și perturbări în privința conexiunii acestora cu mintea. Și el vorbește despre „exteriorizarea simțurilor” prin mijloace tehnologice. Termenul de „sat global” pe care îl propune are în vedere faptul că baza de date a civilizației a fost afectată în bună măsură de modul în care ne gestionăm și însușim existența – tehnologiile sunt invenții umane care au ajuns să reinventeze umanul.

În concordanță cu viziunea lui, susțin că prin cultură și tehnologiile care ne ajută să stocăm informația se perpetuează trauma colectivă, generatoare de idei și viziuni nocive – un mod de gândire antagonist, proliferarea raționalismului și a gândirii detașate de simțuri, radicalismele ideologice și concepțiile care disociază natura de spirit. Toate acestea sunt transmise de la o generație la alta, transmise și reproduse. McLuhan pune în contul acestei moșteniri în continuă expansiune alienarea umană. Celebra sa frază,

„omul e singura specie de pe planetă care nu are limbaj, ci este limbaj”, indică un punct nodal în problema alienării. „Această exteriorizare a simțurilor noastre”, scrie el, „a creat ceea ce Teilhard numește *noosfera*, adică creierul tehnologic al lumii. În loc să sfârșească prin a semăna cu o imensă bibliotecă, precum cea din Alexandria, lumea a devenit un calculator electronic, un creier electronic, exact ca într-un naiv roman științifico-fantastic. Și, în măsura în care simțurile noastre s-au prelungit în afara noastră, Big Brother s-a insinuat în noi”. Un om slăbit în sensul vigilenței senzoriale, decorporalizat, este ușor de manipulat și de hipnotizat prin structuri verbale. Toți clinicienii vorbesc despre faptul că decorporalizarea e primul simptom în situații de traumă și disociere. „Schizofrenia poate fi o consecință a faptului că suntem alfabetizați”, spune McLuhan în carte. „Cei care trăiesc primii experiența unei tehnologii noi, fie că e vorba de alfabet sau de radio, reacționează foarte vehement, deoarece noile relații dintre simțuri, create brusc de prelungirea tehnologică a ochiului sau a urechii, îi pun pe oameni în fața unei lumi noi, surprinzătoare, care cere o «închidere» nouă și puternică a tuturor simțurilor și, prin urmare, noi modele de interacțiune”.

Era cumva previzibil, încă de la apariția limbajului articulat ca strategie adaptativă, că o să ajungem aici. El însuși e o formă de „inteligentă artificială” în raport cu cea directă, instinctivă, senzorială. Un biolog renumit, Abraham Peper, a demonstrat că animalele au și ele forme de conștiință, doar că nu logocentrică. Ele gândesc în „imagini senzoriale”, cam cum gândesc oamenii în somn, așa spune, fără prea mari dubii. De vreme ce ne amintim ce visăm e limpede că suntem cât de cât conștienți în ele.

Așa stând lucrurile, chiar dacă unii găsim tulburător sau măcar disconfortant gândul că oamenii vor deveni altă specie, grație interacțiunii cu tehnologiile pe care le-au creat, vorbim doar ca să ne descărcăm eventual frustrarea sau să ne exprimăm regretul... Evoluția speciei nu ține cont de argumente filosofice, ci de felul în care nevoile adaptative și de supraviețuire sunt satisfăcute. De vreme ce noile generații prezintă încă din copilărie forme severe de depresie, e limpede că doar dacă acționăm asupra cauzei care produce fenomenul putem evita mutațiile în organismul psihic care duc mai departe alienarea colectivă. Depresia e și ea o reacție de apărare la traumă. O formă de „îngheț”, de decorporalizare și devitalizare care implică anhedonie, scădere a libidoului, distanță socială, izolare, tone de anxietate. Orice traumă duce ființele vii în sistem de avarie, de subzistență. „Înghețul” e o apărare evidentă în cazul celor care au fost torturați, au fost schingiuiți în lagăre sau violați. Dar și copiii abuzați sau malnutriți afectiv îngheață.

Sunt două posibilități: oamenii viitorului vor fi tot mai reci și mai cerebrali, mai auto-suficienți (ca să depășească această criză și să se apere de anxietate și de subnutriția senzorial-somatic-afectivă), iar inteligența – natural-artificială – va deveni motorul central al existenței, deci centrul de greutate nu va mai fi în instinctele biologice ci în unele cerebralizate și virtualizate, fie vom reuși să ne reconectăm cumva în planul naturii și naturalului. Dar eu nu văd cum ar fi posibilă a doua variantă când un om dintr-un milion e dispus la ora aceasta să admită că suntem animale... primordial, și abia în plan secundar ființe cugetătoare. Cum să salvezi natura de roadele cunoașterii trans-naturale, dacă oamenii nici măcar nu își acceptă condiția animală, se definesc mai ales prin diferența specifică? Păi atunci vor evolua după cum se definesc... dacă asta le e identitatea asumată și spre asta tind.

Așadar, ca să parafralez o glumă celebră, deși mă opun și nu sunt de acord cu părerea mea despre cum vor evolua lucrurile, mă îndoiesc că ne vom întoarce la natură...

3. Credeți că putem interpreta eșecul ideologiilor și regimurilor politice totalitare de până acum ca pe o dovadă a unui set de trăsături înnăscute ale naturii umane, care ghidează de fapt configurația socială?

Nici ce e înnăscut, nici ce e dobândit nu stă pe loc. Adaptarea și evoluția sunt un proces continuu. O să încerc să nu fiu prolixă și plictisitoare și să simplific formulările. Variația genetică, precum și schimbările în mediu, fac ca toate caracteristicile organismelor să se schimbe în timp. Acest proces de selecție naturală duce la evoluția unor noi specii. Ce numim „înnăscut” sau instinctiv e o dinamică adaptativă, nu o structură fixă. Procesul de selecție naturală constă în faptul că indivizii cu caracteristicile cele mai adecvate integrării într-un anumit mediu au mai multe șanse de a supraviețui pentru a reproduce cu succes caracteristicile care le-au permis să supraviețuiască. Acestea sunt apoi

transmise generației următoare. Voi face referire tot la cercetările lui Abraham Peper.

Adaptarea biologică nu este un simplu mecanism de feedback, precum modelul homeostaziei, ci un proces mult mai complex. Adaptarea la o perturbare de mediu nu se bazează doar pe reacții simple la proprietățile acelei perturbații, ci și la proprietățile aparițiilor anterioare ale aceleiași perturbații. Anticiparea este cea care determină reacția organismului. Organismul se adaptează separat la prezența unei perturbări și la intervalele dintre tulburări. Nu există o linie de fond fixă în procesele de adaptare, demonstrează el. Lumea biologică actuală este plină de gene de succes, iar succesul înseamnă să deții un aparat bun de supraviețuire, o arată Dawkins în „Gena Egoistă”. În condiții dure – de traumă, amenințare, insecuritate majoră – pulsionea vitală, care e libidoul, se subordonează instinctului de supraviețuire. Organismul intră în „sistem de avarie”, iar pulsionea de moarte despre care vorbește Freud este, din punctul meu de vedere, o simulare, o alertă produsă de creier care declanșează sistemul de apărare, tocmai pentru a conserva viața individului. Îl izolează de semenii prin blocarea pulsionii libidinale. Cei care rămân în „regim de supraviețuire”, chiar și în condițiile în care nu mai există nimic în mediu care să le pună viața în pericol, reproduc, involuntar, desigur, alerta, percepția amenințării persistă în psihismul lor, iar reacția de apărare la factori pur endogeni se manifestă ca tulburare psihică.

Ipoteza îmi aparține: orice structură biologică se reproduce în continuu, în sensul că își recopiază conținuturile. Celulele care mor sunt înlocuite cu altele. În mod analog modului în care materialul genetic al unui individ reproduce fiecare celulă în parte și psihismul reproduce schemele adaptative cu care e deprins din copilărie; el învață ceva despre viață în primii ani și dezvoltă un instrumentar propriu de supraviețuire și reproducere. Problema psihică apare atunci când schemele de reacție și de decodificare a realității se rigidizează, când organismul psihic nu mai reacționează la stimuli reali, ci la stimuli imaginați, anticipați, la o viziune mentală, la o proiecție. Configurația socială este produsul unei experiențe colective a generației anterioare. Necesitatea de *coping* cu trauma de război a generației *boomers* a produs aceste tehnologii în jurul cărora se învârt viața actuală, care au creat practic medii de seră, noi incubatoare sociale. Realitatea simulată nu e decât o extensie a celei pe care neocortexul o simulează oricum, de la sine putere.

Ideologiile totalitare, cred că am mai spus-o, nu sunt o cauză, ci o consecință a unui mod de viață deficitar, maladaptativ, nefericit, traumatizant. Ele pot doar întreține traumele, nu sunt niciodată soluții sau rezolvări ale lor. Logocentrismul e un sistem de adaptare recent, greu de spus cât de eficient. Într-o anumită măsură facilitează supraviețuirea, într-o altă, aș zice mai mare, o pune în pericol. El produce un oarecare dezechilibru între instinctul de supraviețuire și cel de reproducere, în sensul că, făcând viața ceva mai sigură și mai comodă într-un anumit sens, slăbește motivațiile libidinal-reproductive. Oamenii contemporani sunt mult mai concentrați pe propria subzistență și individualitate și

mai puțin pe reproducere. În general traumele, mai cu seamă cele infantile, și confortul slăbesc forța libidinală. Un copil crescut la televizor, lăsat mai mult singur, e mai fragil și mai puțin vital decât unul aruncat în lume, deprins cu greutățile vieții de mic. În mod surprinzător, contactul cu moartea, cu viața dură, cu diverse primejdii reale, sporesc forța vitală, pentru că e vorba de înfruntări directe, în plan real, pe care supraviețuitorul le percepe ca pe un succes – capătă încredere în sine și un sentiment de putere. Trăitul în izolare, în singurătate, departe de pericole reale, în „teamă” de înfruntare a realității, în anxietate existențială, trăitul în simulări mentale ale vieții reale, ale pericolelor și surselor de plăcere și împlinire, slăbește încrederea în sine și în propriile forțe biologice. De aceea echilibrul între introversie și extraversie e important.

Ca să fiu și mai explicită: organismul nostru psihic e pregătit, instinctual, pentru înfruntarea unor calamități naturale, pentru suferință, pentru pierderea cuiva drag, pentru dureri de tot felul, pentru conflicte, dar nu e pregătit genetic și structural, instinctual, pentru absenteismul emoțional al mamelor, pentru singurătate și izolare și trăitul excesiv în fantezie, în introversie, în primii ani de viață... Or mamele moderne trăiesc într-un stres teribil și sub presiunea unor răspunderi pe care, la scara evoluției multimilenare, nu le-au avut. Prea puține sunt dispuse să admită asta, dar stresul inhibă capacitățile de răspuns emoțional la stimuli prezenți. Exact prezența afectivă a mamelor, a unei „baze sigure” îi produce copilului și adolescentului încrederea că merită să investească în legături intime, că ele îi asigură confortul interior, liniștea și puterea vitală. Dacă prima experiență e una nefastă, acesta capătă reacții de apărare față de atașament, vede în legătura în sine cu o altă ființă o dependență chinuitoare. Se refugiază într-o lume a fanteziei, devine excesiv introvert. Ficțiunea e și ea un mecanism de *coping*, ca și reflecția – sunt o adaptare la singurătate. Traumele produse de fenomene naturale (cutremure, moarte, boală, etc.) sunt diferite de cele produse de interacțiunea cu membrii propriei specii. Trauma de respingere, de abandon, de trădare, de castrare psihică sunt mai greu suportabile pentru că izolează individul și îi produc ideatie de persecuție, complexe de tot felul, o imagine de sine demoralizantă. Copilul neglijat sau maltratat sau suprasolicitat să facă performanță se simte respins și abandonat, indezirabil, insuficient, diform, iar acest fapt îl adâncește în singurătate și într-un sistem de apărare prin fantezie.

Copiii anxioși devin adulți neîncrezători și cu suflu vital slab. Nevoia lor afectivă neîmplinită la timp presează, frustrant, și trenează: e una dintre acelea care țipă în străfundurile psihismului. Tot caută să intre în grațiile unei mame, să se facă acceptați, să-i capteze atenția. Tocmai de aceea nu se pot maturiza cum trebuie. Tot, cu referire la tezele freudiene, rămân blocați în primele stadii ale evoluției psihosexuale, nu ajung în faza genitală, în care afectul fuzionează cu trăirea erotică, ele rămân cumva disociate, iar nevoia infantilă, de atenție și satisfacție afectivă, primează și, în cazuri patologice, e complet desprinsă de cea sexuală. În cazul acestor copii, subnutriți afectiv, principala lor preocupare și motivație, chiar și ajunși biologic la maturitate, nu e reproducerea, ci

notorietatea – să zicem, performanța profesională sau morală. „Ochiul public”, dacă îl putem numi așa, „lumea”, e un substituent al mamei, pentru că toți trăiesc în căutare de succes și se comportă ca niște actori pe scenă, care nu relaționează în plan egal cu ceilalți, ci îi transformă în spectatori: vor ca aceștia să le conțină și absoarbă trăirile, stările, expresiile, ca niște mame.

Trăim într-o structură socială fundamentată pe astfel de „nevoi”, firește că putem deduce ușor cauzele problemei din manifestările ei, din amploarea lor. Practic, valorile sociale subordonează acestor nevoi infantile nevoile adulte. Oamenii societăților contemporane sunt obsesiv preocupați de imagine, de vizibilitate, de validare, de performanțe individuale (indiferent ce hram ar purta ele și pe ce plan s-ar manifesta: moral, intelectual, sportiv, artistic). Lumile fanteziei gestionate de mediile virtuale sunt propensiuni ale ficțiunilor infantile, mai precis ale refugiului copilului în ficțiune. Competitivitatea extremă e consecința unei gelozii/invidii infantile, prost gestionate. Toate aceste expresii ale insatisfacției de fond a multor contemporani sunt maladaptative. Infantilismul adult, ca fenomen de masă, nu poate fi în niciun caz o evoluție favorabilă. Un adult, aflat în contact cu realitatea, concentrat în interacțiuni directe cu ea, nu are de ce să vrea să fie centrul atenției publice sau campion în ceva.

Una e să ai realmente o înzestrare specială pentru ceva și să practici acea activitate cu pasiune și alta e nevoia de a fi în top. Contează ce primează: pasiunea pentru un anumit tip de activitate sau statutul pe care ți-l oferă performanța? Ce înseamnă să fii intelectual? Nu să fii preocupat genuin de cunoaștere? Când condiția de intelectual e vizată pentru statut, vorbim de psihism infantil. Copiii imită scrisul fără să știe literele. Vor să fie medici fără să aibă habar de anatomie pentru că le surâde statutul de medic. Vor să fie artiști ca să fie cunoscuți și să apară la televizor. Mediile virtuale sunt incubator pentru astfel de porniri, pentru că stimulează, prioritar, dorința de a fi centrul atenției, „celebru”, etc. În centrul existenței unui adult în putere e nevoia erotică și instinctul de reproducere, nu obsesia de a avea vizibilitate de masă. Adultul e mai degrabă preocupat de intimitate și de spațiul său privat, vital, decât de notorietate, e preocupat de viața reală mai degrabă decât de cea publică, de cea personală decât de cea a planetei ș.a.m.d.

Așadar, societatea produce un anumit tip de stimul care, la rândul său, formează structuri adaptative. Ca să închei anecdotic, e greu de spus dacă inadaptații sunt cei care acum s-au aclimatizat la sistemul de conviețuire virtualizat, care trăiesc preponderent în spectrul simulărilor de care vorbea pe larg, în filosofia sa, Baudrillard, sau tocmai cei cu instincte bune, naturale, care, în noile medii de coexistență, nu mai sunt chiar atât de eficiente și nici cine știe ce de solicitate.